

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ.....	11
A. Araştırmanın Önemi ve Amacı	11
B. Metot ve Kaynaklar	14
Araştırmanın Metodu	14
Kaynaklar	17
Budizm'in Kutsal Metinleri	17
Konuyla İlgili Araştırmalar	20
C. Kavramsal Çerçeve	22

1 BÖLÜM:

MAİTREYA'NIN KÖKENİ VE ORTAYA ÇIKMASINDA ETKİLİ OLAN GEREKÇELER

A. Maitreya İnancının Kökenine Dair Görüşler	25
Maitreya'nın İran Kökenli Olduğu İddiası	26
Maitreya'nın Budizm'in Kendi Dinamiklerinden Ortaya Çıktığı İddiası	29
B. Maitreya İnancının Ortaya Çıkmasındaki Etkenler	34
Siyasî Etken	35
Sunga İmparatorluğu Öncesi Siyasî Ortam	36
Sunga İmparatorluğu Sonrası Siyasî Ortam	37
Teolojik Etken.....	43
Çevresel Etken	50
Avatar İnancı	51
Mitra İnancı.....	52

2. BÖLÜM:

MAİTREYA İNANCININ BUDİZMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

A. Budist Literatür İçerisinde Maitreya	58
Maitreya'nın Kimliği ve Takipçileri	59
Maitreya'nın Gerçekleştireceği Eylemler.....	65
Maitreya'nın Zuhuru ve Teolojik Açidan	
Gerçekleştireceği Bazı Eylemler	65
Kozmolojik Açidan Maitreya	71
Siyasî Açidan Maitreya	72
B. Maitreya İnancının Budizm Üzerindeki Etkileri	77
Maitreya İnancının Bodhisattvalık İnancına Etkisi.....	77
Apokaliptik Literatürün Gelişimine Etkisi.....	80
Maitreyavyakarana (Maitreya'nın Kehaneti)	80
Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing (Maitreya	
Buddha'nın İnişine ve Aydınlanmasına İlişkin Sutta).....	83
Maitreya İnancının Sanatsal Etkisi	85
C. Maitreya İnancının Farklı Coğrafi	
Bölgelerdeki Etkisi Üzerine	91
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA.....	103
EKLER.....	111

ÖNSÖZ

Ülkemizde, dinlerdeki kurtuluş ve kurtarıcı inancına dair birikim oluşmuşsa da Budizm özelinde bu çalışmalar, kurtuluşun nasıl elde edileceği ile sınırlı kalmıştır. Türkçe literatürde Maitreya ve onun etrafında gelişen kurtarıcı anlayışına dair bazı genel bilgiler yer almakla birlikte, bu konuyu müstakil olarak ele alan bir çalışma tespit edebildiğimiz kadarıyla yapılmamıştır. Oysa Maitreya inancı başlangıç itibarıyla Hindistan'da gelişen Budizm üzerinde, akabinde ise Budizm'in yayılım gösterdiği Çin, Kore, Japonya ve Vietnam gibi ülkelerde etkili olmuştur. Dolayısıyla Maitreya inancının detaylı bir şekilde mercek altına alınması, hem Budistlerin zihin dünyasını anlamamıza hem de Budizm'in kendine yer edindiği bölgelerdeki zengin görünümünü anlamlandırmamıza katkı sunacaktır. Buna ek olarak, Budizm'in tarihî süreç içerisinde ne tür kırılmalar; siyasî, dinî ve çevresel gelişmeler yaşadığının anlaşılmasına da imkân tanıyacaktır.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından müteşekkildir. Giriş kısmında öncelikle araştırmamız boyunca takip edilecek metotlar sıralanmaya çalışılmıştır. Akabinde araştırmamızda istifade edilen birinci el kutsal ve edebî literatür tanıtılmaya gayret edilmiştir. Ancak bazı apokaliptik eserler ikinci bölümde ele alındığı için giriş kısmında bunlara yer verilmemiştir.

Birinci bölümde Maitreya'nın kökenine dair farklı iddialar incelenmiştir. Maitreya'nın kökenine ilişkin ileri sürülen görüşler arasında İran menşei olduğu iddiası, delillerle reddedildikten sonra onun Budizm kökenli bir inanç olduğu farklı göstergelerle ortaya koymaya çalışılmıştır. Daha sonra Maitreya inancının ortaya çıktığı milâdî dönemlerin hemen başında yaşanan teolojik, siyasî ve kültürel ortam farklı yönleriyle ele alınmıştır. Bu bölümdeki temel hedefimiz, Maitreya'nın farklı kültürlerin ürünü olmadığını göstermek ve milâdî dönemlerin hemen başında yaşanan farklı alanlardaki kırılmaları sıralamaktır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde Maitreya'nın Budist kutsal kitap külliyyatında nasıl takdim edildiği incelenmiş, akabinde Budistlerin, hangi olaylar karşısında onun zuhurunu bekledikleri somut tarihî veriler ışığında ele alınmış, bu başlık altında birçok örnek zikredilerek okuyucuda Maitreya'nın yerine getireceği eylemler daha belirgin hâle getirilmiştir. Akabinde Maitreya'nın Budizm içerisindeki muhtemel etki alanlarına değinilmiştir. Bu bölümde verilen örnekler, Hindistan kökenli kaynaklarda Maitreya'nın gerçekleştireceği eylemlere çok fazla yer verilmemesi sebebiyle daha ziyade Çin Budizm'i, Kore Budizm'i, Japonya Budizm'i menşeilidir.

Çalışmamız boyunca gerek ilk dönemde derlenen gerekse sonraki süreçte yazıya geçirilen Maitreya'nın yer aldığı kutsal kitaplar birinci el kaynak olarak kullanılmış, bunların farklı dillerdeki tercümelerinden yararlanılmıştır. Ancak bu kaynakların zaman zaman sınırlı bilgi sunmaları sebebiyle erken dönemde yaşamış ve Maitreya veya Hindistan dışındaki Budizm'in yaşadığı zorluklara dair malumat sunmuş şahısların görüşlerinden de istifade edilmiştir. Bunun yanında tarihsel verilerin işlendiği genel tarih kitapları da bilhassa Maitreya'nın farklı yönlerini ortaya koyabilmek açısından önemli kaynaklardır.

Çalışmamızın genelinde deskriptif yöntem kullanılmıştır. Ayrıca Maitreya ile ilgili eldeki tüm veriler, Budizm'in kendi dinamikleri açısından değerlendirilmiş; buna bağlı olarak başka delillerin varlığıyla ilgili husus aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın hazırlanması esnasında daima teşvikleri, yönlendirmeleri ve düzenlemeleriyle bana yol gösteren, desteğini her ortamda benden hiçbir surette esirgemeyen çok kıymetli hocam Prof. Dr. Cemil KUTLUTÜRK'e saygı ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca Prof. Dr. Mustafa Sami BAYBAL ve Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR hocalarıma katkılarından dolayı teşekkür ederim. Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde bana her konuda destek olan kıymetli aileme teşekkür etmek isterim. Özverili yaklaşımı, sabrı ve sürekli desteğiyle katkıda bulunan değerli eşim Dr. Şura SARIHAN CEVAHİR'e ve varlığıyla motivasyon kaynağım olan oğlum Osman Yekta CEVAHİR'e teşekkürlerimi içtenlikle sunarım.

Mehmet Safa CEVAHİR
Konya, 2025

GİRİŞ

A. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Dinlerin ortak yönlerinden bir tanesi, müntesiplerine kurtuluşa nasıl ulaşılacağına dair rota çizmektir. Kurtuluşun mahiyeti farklılık gösterse de, temelde bireyin saadeti, acıdan veya azaptan kurtulması olmak hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, bireylere birtakım eylemde bulunmaları emredilmiş, bu emirlere uygun davranmaları halinde kurtuluşu elde edecekleri vaat edilmiştir.

Diğer Hint dinlerinde olduğu gibi Budizm'de de kurtuluş ön planda tutulmuştur. Nirvana'yı elde edebilmek için yapılması gerekenler belirtilmiş ve bu hususlara münasip davranışta bulunulması salık verilmiştir. Budizm'de kurtuluş bireysel ve evrensel olmak üzere iki boyutludur. Bireysel düzlemde kurtuluşu elde eden kişi *Arhat* şeklinde isimlendirilmekte olup, bu tür kurtuluş şekliyle daha ziyade Theravada ekolünde karşılaşılmaktadır. Buna mukabil, kendi kurtuluşunu kazandıktan sonra başkalarının da kurtuluşuna vesile olan kişi *Bodhi-sattva* olarak adlandırılmaktadır. Bu isimlendirme Mahayana ekolü içerisinde görülmekte olup, Budizm'in evrensel boyutunu temsil ettiği söylenebilir.

Buddha'nın herkesin kendi kendine ışık olmasını söylediği ve kimseye umut bağlanmaması gerektiğini söylediği bir dinî oluşumda, milâdî dönemlere doğru ortaya çıkan Maitreya

inancı, başta Theravada ekolü ama daha yoğun bir şekilde Mahayana ekolü tarafından benimsenmiştir. Bizi bu çalışmaya teşvik eden en önemli gerekçe, Budistlerin önceden olmayan ancak daha sonra ortaya çıkan ne gibi sorunlarla yüzleşip Maitreya inancına bağlandıklarını ortaya koymak olmuştur. Bu gerekçenin de ötesinde, dinleri bir pergel benzetmesine tabi tuttuğumuzda, onun bir sabit bir de sabit bacağının etrafında dönen bir başka bacağı olduğunu görmekteyiz. Budizm'i araştırma konusu olarak düşündüğümüzde, onun sabit bacağına kurtuluş anlayışı teşkil etmektedir. Budizm'in bu sabit bacağına, sağlam temellere oturmuş bir bilinçle okuduğumuzda, söz konusu dinin daha sağlıklı anlaşılacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamızın İslâm dünyası için dolaylı da olsa önemi bulunmaktadır. Elinizdeki araştırmanın İslâm dünyasını ilgilendiren boyutu, Maitreya'nın Hz. Muhammed olabileceği iddiasıyla ilgilidir. Bu iddianın peşinden gidenler arasında Muhammed Hamidullah en dikkat çekenidir. Buddha'nın Dharma'yı tam manasıyla öğretmediği, onu tamamlamak için kendisinden asırlar sonra Metteyya adında birinin geleceğine dair kehaneti merkeze alan Hamidullah, söz konusu Metteyya/Maitreya düşüncesine Tebşirat (Hz. Muhammed'in önceden müjdelenmesi) çerçevesinde yaklaşmış ve Maitreya teriminin tıpkı Muhammed sözcüğü gibi "hamdedilen" anlamına geldiğinden hareketle, Budizm içerisindeki bu terimin Hz. Muhammed'e işaret edebileceğine dair görüşünü ileri sürmüştür.¹ Ancak çalışmamızda Maitreya'nın Hz. Muhammed ile olması muhtemel bağının konu edilmeyeceğini belirtmek gerekmektedir. Yine de önceden yapılan Maitreya-Hz. Muhammed yakınlaşmasına olumlu veya olumsuz kanaat getirilmesini sağlayacak kısmî bilgilerin araştırma içerisinde sunulacağını da ifade etmek gerekmektedir. Bununla birlikte, çalışmamızın ileride söz

1 Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2017), "Maitreya", 315.

konusu iddiaları derinlikli bir şekilde çalışacak ve karşılaştırmalı araştırmalar yapacak kişilere ön katkı sunması yönünde bir gaye güdülmüştür.

Araştırmamız, Türk dünyası açısından da önem arz etmektedir. Türklerin Budizm'i kabul etmeleriyle birlikte, kültürlerine ters düşmeyen hususları benimsedikleri görülmektedir. Çalışmamızın Türk dünyasına sağlayacağını umduğumuz katkıyı iki farklı örnekle açıklamak yerinde olacaktır. Uygur Türkçesinde yer alan *üç üdki* (üç zamandaki), *üç üdki burhanlar* (üç zamandaki Buddhalar), *üç üdki bügü biliglig burhanlar* (üç zamandaki bilge Buddhalar) ifadelerindeki üç zamanın geçmiş, şimdi ve gelecek; geçmişin Buddhası ile Kasyapa, şimdiki Buddha ile Sakyamuni ve geleceğin Buddhası ile Maitreya'nın kastedildiği söylenmektedir.² Diğer örnek ise hem Budist hem de Maniheizm Uygur metinlerinde geçen *mitri Burhan* ifadesidir. Bu ifade her iki dinî gelenek içerisinde de kurtarıcı olarak algılanmıştır.³ Maniheizm'de Mani'nin kendisini Maitreya Buddha⁴ ile ilişkilendirerek kurtarıcılık misyonunu yüklediği düşünülmektedir.⁵ Hatta Mani'nin, Turan kralıyla görüşmesi esnasında kendisini Maitreya olarak gösterdiği de ifade edilmiştir.⁶

Gerek Budist gerekse Maniheizm Uygur metinlerinde geçen "*mitri Burhan*" ifadesi, her iki gelenekte de "kurtarıcı" anlamında kullanılmıştır. Nitekim Uygur Mani metinlerinde *ötrü ol ödke mitri burhan yarlığınça* (Sonra o zaman Maitreya Buddha hükmüne göre)⁷ şeklinde geçen Maitreya, Işık Tanrısı

2 Hacer Tokyürek, *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 207.

3 Tokyürek, *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri*, 493-494.

4 David A. Scott, "Manichaean Views of Buddhism", *History of Religions* 25/2 (1985), 104.

5 Scott, "Manichaean Views of Buddhism", 104.

6 W. Sundermann, "Mani, India and the Manichaean Religion", *South Asia Studies* 2 (1986), 13.

7 Peter Zieme, *Manichaisch-Türkische Texte* (Berlin: Akademie-Verlag, 1975), 295-298.